

Predmet: Lovas (Ljuban Devetak i dr.)

Broj predmeta: K. Po2 br. 22/10

Glavni pretres 23.04.2012.

Izveštaj: adv. Marina Kljaić, punomoćnik oštećenih

Završna reč zamenika tužioca za ratne zločine

U završnoj reči, zamenik tužioca za ratne zločine naveo je da je predmet *Lovas*, činjenično i pravno, jedan od najsloženijih i najkomplikovanijih krivičnih postupaka za ovu vrstu krivičnih dela vođenih pred domaćim pravosuđem, jer se radi o višekratnim događajima u vremenskom periodu od skoro mesec dana, kao i o velikom broju učesnika – oštećenih, svedoka, optuženih, i pripadnika različitih struktura. Smatra da su tokom postupka izvedeni svi neophodni i mogući dokazi u vezi sa predmetnom optužbom. Ocenjujući sve izvedene dokaze, smatra da se osnovano može zaključiti da su na nesumnjiv način utvrđene sve bitne činjenice i okolnosti navedene u preciziranoj optužnici¹, koje i objektivno i subjektivno predstavljaju obeležja krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 stav 1 KZ SRJ.

Govoreći o širem kontekstu događaja, naveo je da je napad i stavljanje pod kontrolu Lovasa samo jedna od taktičkih radnji JNA na tom području koje su se odvijale u sklopu „Vukovarske operacije“, te da tragična događanja imaju određenu predistoriju, najvećim delom vezano za aktivnosti i ulogu optuženog Ljubana Devetaka, rodom iz Lovasa. Pre otpočinjanja oružanih sukoba u Hrvatskoj, isti je živio u Novoj Pazovi, imao privatnu firmu i bio politički angažovan, učestvujući i u osnivanju Srpske demokratske stranke Krajine. U leto 1991. godine primio je kao izbeglice nekoliko meštana Lovasa, ali i upoznao najveći broj politički relevantnih ljudi Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema i ostvario lične kontakte sa licima na visokim pozicijama u JNA i MUP-u, među njima i sa generalom Vukom Obradovićem i pukovnikom Dušanom Lončarom. Stoga je imao sve preduslove da sa velikim autoritetom bude angažovan u dogovorima oko prikupljanja dobrovoljaca i njihovom dovođenju u Lovas. Bitne činjenice vezane za angažovanje optuženog Devetaka na prikupljanju i slanju dobrovoljaca u Lovas, koje objašnjavaju ulogu i aktivnosti optuženog počev od 10.10.1991. godine, utvrđene su na osnovu iskaza samog Devetaka, zatim optuženih Nikolaidisa, Stevanovića, Radojčića, Krnjajića te svedoka Milorada Bastaje, Slavka Stupara, Borislava Mihajlovića, Slobodana Markovića, Ljubodraga Jelića i Dušana Lončara. Radi nesmetanog odvijanja „Vukovarske operacije“ JNA je nastojala da otkloni opasnost od napada ZNG i MUP-a Hrvatske na putni pravac Vukovar-Tovarnik.

¹ Pre davanja završne reči, zamenik tužioca za ratne zločine izvršio je činjenična i pravna preciziranja optužnice, pretežno tehničko-redakcijskog karaktera. U principu, preciziranja se odnose na jasno razdvajanje oblika vinosti na direktni i eventualni umišljaj. Optuženom Milanu Radojčiću, umesto direktnog, sada se stavlja na teret postupanje sa eventualnim umišljajem u odnosu na stradanje oštećenog Đure Antolovića. Svi optuženi koji se terete za stradanje civila na minskom polju (Devetak, Devčić, Radojčić, M. Dimitrijević, Perić, Vlajković, Josipović, J. Dimitrijević, Bačić, Stojanović i Kosijer) sada se terete da su u odnosu na nečovečno postupanje, postupali sa direktnim, a u odnosu na teže posledice sa eventualnim umišljajem. U odnosu na optužene Aleksandra Nikolaidisa i Petronija Stevanovića, optužnica je precizirana tako što se i dalje terete da su učestvovali u ubistvima neutvrđenog broja civilnih lica, ali sada optuženi Nikolaidis najmanje jednog, a optuženi Stevanović najmanje 5 civilnih lica.

Kako pregovori o predaji oružja sa predstavnicima Kriznog štaba iz Lovasa nisu uspeli, snage JNA su odlučile da zaposednu teritoriju Lovasa najvećim delom pod pretnjom sile, ili primenom sile koja bi odgovarala realno procenjenoj opasnosti po snage JNA i istovremeno obezbedila maksimalnu moguću zaštitu života svih ljudi i materijalnih dobara na tom području. Komandant *Druge pešadijske gardijske motorizovane brigade* (2. pgmbr) Dušan Lončar svojim naredjenjem od 09.10.1991. godine naredio je napad na Lovas sadejstvom snaga brigade koja pruža podršku i snaga TO i milicije Tovarnik. Ova naredba je, po mišljenju tužioca, najblaže rečeno nespretno i nepromišljeno formulisana u delu gde je navedeno da treba „izvršiti čišćenje sela od pripadnika ZNG-a i MUP-a, kao i stanovništva koje je neprijateljski nastrojeno“. JNA je imala interes da obezbedi svoje snage od napada neprijateljskih snaga iz pravca Lovasa, dok je prvenstveni cilj vlasti SAO Baranje, Slavonije i Zapadnog Srema u formiranju, bio da se njihova efektivna vlast proširi i na područje Lovasa. To se poklopilo sa ličnim interesima nekih uticajnih ljudi sa ovog područja, što je nesumnjivo bio i optuženi Devetak, koji je obezbedio prikupljanje dobrovoljaca sa teritorije R. Srbije za učešće u napadu na Lovas. Dobrovoljci su, kako će se to kasnije utvrditi, bili glavni oslonac u učvršćivanju nove vlasti u Lovasu, prvenstveno Devetakove neformalne, ali apsolutne vlasti. Napad na Lovas počeo je 10.10.1991. godine artiljerijskom vatrom jedinica 2. pgmbr, od čijeg dejstva je jedno civilno lice poginulo, jedno ranjeno i oštećeno nekoliko kuća. Sa stanovišta vojnih potreba ovakav napad je bio nepotreban, jer u naselju nije bilo vojnih ciljeva. Zbog toga je artiljerijska vatra bila obazriva i neintenzivna. Nakon toga, pešadijski napad izvele su dobrovoljačke snage koje su činili pripadnici samozvane oružane grupe „Dušan Silni“, TO Tovarnik i milicije, u čijem sastavu su uglavnom bili dobrovoljci, meštani Lovasa i susednih sela. Iznete činjenice i okolnosti, koje su gotovo nesporne među učesnicima u postupku, upućuju na osnovan zaključak da nije postojala gotovo nikakva koordinacija između 2. pgmbr i pešadijske grupe koju su činili dobrovoljci, što je u velikoj meri doprinelo stradanju dela civilnog stanovništva u toku pešadijskog napada.

U odnosu na optuženog Željka Krnjajića, zamenik tužioca za ratne zločine smatra da je nesumnjivo utvrđeno da je bio komandir stanice milicije u Tovarniku, te da je u tom svojstvu učestvovao u napadu na Lovas i komandovao delom od dvadesetak pripadnika, među kojima su bili optuženi Devčić i Radojčić, te da u to vreme u selu nije bilo hrvatskih oružanih snaga niti organizovanih grupa lokalnog stanovništva koji bi pružali otpor i branili selo. Takođe je nesporno utvrđeno da su tih okolnosti i činjenica bili, odmah po otpočinjanju napada, svesni optuženi Željko Krnjajić i pripadnici grupe kojom je komandovao. Odakle je ta oružana grupa krenula, kojim ulicama se kretala, odnosno kontrolisala ih, ponašanje optuženog i pripadnika njegove grupe, i tom prilikom nastale posledice, tužilac smatra utvrđenim na osnovu izjava samog optuženog Krnjajića te optuženih Devčića i Radojčića, a zatim svedoka Dragana Nakića, Dušana Grkovića, Nikole Macure, Dušana Stupara, Željka Brajkovića, Josipa Bošnjakovića, Ivanke Grgić, Marice Hodak, Zlatka Grgića, Ane Poljak, Dragice Ostrun, Ane Conjar i Andrije Balića. Tužilaštvo je poklonilo veru iskazima svedoka jer su jasni, određeni, međusobno saglasni i opredeljeni u pogledu bitnih činjenica i okolnosti - mesta, vremena i učesnika inkriminisanog događaja. Pored toga, niko od svedoka nije imao posebnog razloga da tereti optuženog Krnjajića ili nekog od pripadnika njegove grupe, pa ni sama njegova odbrana, niti odbrana drugih optuženih nije dovela u pitanje verodostojnost njihovih iskaza. Odbrana optuženog svodi se na negiranje svih bitnih činjenica, izuzev da je kao komandir milicije Tovarnik predvodio manju grupu pripadnika milicije prilikom napada na Lovas. Optuženi je menjao odbranu tokom postupka, a ista je u suprotnosti i sa odbranom optuženih Radojčića i Devčića, pa je stoga

usmerena na izbegavanje ili umanjivanje vlastite krivične odgovornosti. Po mišljenju tužilaštva, pouzdano se može utvrditi postojanje krivice na strani optuženog Krnjajića, koji je bio uračunljiv, te je u odnosu na nastalu posledicu - smrt najmanje 7 civilnih lica - postupao sa eventualnim umišljajem.

„Oslobađanje“ nekog mesta na području koje je obuhvatala SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, predstavljalo je zaposedanje tog mesta od strane JNA i raznih lokalnih i dobrovoljačkih oružanih sastava pod njenom komandom i kontrolom i uspostavljanje nove civilne vlasti bez ikakvog pozivanja na pozitivne propise i ustavni poredak još uvek postojeće SFRJ. Pojedine ličnosti, značajnije politički angažovane i sa dobrim političkim vezama sa uticajnim pojedincima iz političkih, vojnih i bezbednosnih struktura, postajale su prvi personalni autoriteti i odlučujuće uticale na to ko će sve u novoj vlasti da zauzme civilne i vojne funkcije. U slučaju Lovasa, to je prema svim izvedenim dokazima bio nesumnjivo optuženi Ljuban Devetak. On se u Lovasu pojavljuje odmah po zaposedanju sela i zajedno sa optuženim Radojčićem i Devčićem, samovlasno uspostavlja novu lokalnu vlast civilno-vojnog karaktera, u kojoj optuženi Ljuban Devetak zauzima poziciju komandanta sela i direktora Zemljoradničke zadruge, Milan Radojčić komandanta TO Lovas a Milan Devčić komandira stanice milicije. Da je novo rukovodstvo Lovasa već počelo da funkcioniše utvrđuje se na osnovu iskaza svedoka Gradimira Veljovića, koji je kao komandant Opštinskog štaba TO Lajkovac 11.10.1991. godine sa četom TO Lajkovac došao u Lovas i zatekao novo rukovodstvo Lovasa u zasedanju. Da je optuženi Devetak bio „komandant sela“ proizilazi iz iskaza brojnih svedoka, ali i nekolicine optuženih. Tu činjenicu potvrđuju svedoci, tada pripadnici oružanih snaga SFRJ, Aleksandar Vasiljević, Ratko Đokić, Dušan Lončar, dobrovoljci Stojan Ilić, Nikola Vuković, Igor Borić, Slavko Stupar, saoptuženi Nikolaidis i Radojčić, te meštani Lovasa Emanuel Filić, Đuro Filić, Dragan Sabljak, Marija Đaković i mnogi drugi. Verodostojnost ovih iskaza potvrđuju i podaci iz zapisnika sa dva sastanka predstavnika sela sa područja SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema održanih u Lovasu, u kojima je Devetak označen kao komandant sela. Stoga se odbrana Devetaka, da je bio samo direktor Zadruga, ukazuje kao neosnovana u celosti. Da je optuženi Milan Devčić bio komandir novoosnovane milicije u Lovasu odmah po zaposedanju sela, proizilazi iz iskaza optuženog Miodraga Dimitrijevića, koji je naveo da mu je po dolasku u Lovas rečeno da je Devčić komandir milicije, a isto su naveli i svedoci pripadnici dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“ Stojan Ilić, Nikola Vuković, Ljubodrag Jelić i Goran Jeremić. Identično iskazuju i brojni svedoci, meštani Lovasa, među kojima Marija Đaković, Franjo Žadanj, Josip Kuveždić, Berislav Filić, Milan Conjar, Vlado Bošnjaković. Ovu činjenicu nije osporavao ni optuženi Devčić prilikom saslušanja u pretkrivičnom postupku i najvećim delom tokom istrage, da bi tek tokom iznošenja odbrane na glavnom pretresu izmenio iskaz, tvrdeći da je za komandira stanice milicije u Lovasu postavljen tek nakon 23.10.1991. godine, nakon pogibije Milorada Vorkapića, koji je navodno bio komandir od 10.10.1991. pa do pogibije. Da je optuženi Milan Radojčić bio komandant TO Lovas nakon zauzimanja sela proizilazi iz iskaza optuženih Devetaka, Miodraga Dimitrijevića i Milana Devčića, kao i iskaza svedoka pripadnika dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“ te svedoka meštana.

Optuženi Devetak, Radojčić i Devčić pripadnicima TO, milicije i odreda „Dušan Silni“ koja je ušla u njihov sastav naređivali su, a u pojedinim situacijama i sami preduzimali, prema civilnom stanovništvu hrvatske nacionalnosti, radnje koje imaju obeležja nečovečnog postupanja i prisiljavanja na prinudni rad, mučenja, povrede telesnog integriteta i ubistva određenih civila.

Radnje optuženih koje imaju obeležja nečovečnog postupanja su masovno privođenje civila u Zemljoradničku zadrugu tokom i neposredno nakon napada na Lovas 10.10.1991. godine. Istog dana izvršena je selekcija među zadržanim civilima na one koji će biti pušteni i one koji će biti zadržani. Niko od pripadnika dobrovoljaca nije poznao meštane, pa je selekcija mogla biti izvršena samo na osnovu naredbe optuženih Devetaka, Devčića i Radojčića. Deo zadržanih meštana potom je prebačen u prostorno i higijenski potpuno neuslovan prostor, podrum Mesne zajednice gde se inače nalazilo sedište TO čiji je komandir bio optuženi Radojčić. Da njihov izbor nije bio slučajan proizilazi i iz činjenice da je njih 11 iz te grupe do 18.10.1991. godine i ubijeno. Zatvor su obezbeđivali pripadnici TO. Postojanje improvizovanog zatvora i zatvaranje civila potvrdili su svojim iskazima svedoci Željko Somborac, Milan Conjar, Janja Marković, Mato Bataković, a svedok Gradimir Veljović potvrdio je da je jedinica TO Lovas obezbeđivala i navedeni zatvor. Meštani hrvatske nacionalnosti morali su da obeleže svoje kuće belim tkaninama a oko ruku da nose bele trake, što je utvrđeno na osnovu iskaza svedoka Andrije Balića, Ivana Mujića, Katice Palijan, Marice Hodak, Pave Antolovića, meštana Lovasa, te svedoka Živana Stojkovića i Zorana Ivanovića, pripadnika TO Valjevo i svedoka Slobodana Markovića, pripadnika dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“. Navedenu činjenicu potvrdio je i optuženi Radojčić koji je u istrazi naveo da su u Lovasu sve katoličke kuće morale biti obeležene belim čaršavima, da bi to znali oni koji nisu iz Lovasa. Za gotovo svo prisutno radno sposobno stanovništvo hrvatske nacionalnosti uvedena je radna obaveza, koja se sastojala od poljoprivrednih radova, zatim radova u mašinskoj radionici i nekih netipičnih radova, koji se ne bi mogli svrstati u kategoriju radne obaveze, kao sakupljanje leševa ubijenih civila. Svi ovi radovi obavljani su uz oružanu pratnju pripadnika TO ili dobrovoljaca. Ovo se utvrđuje na osnovu iskaza brojnih svedoka, među kojima Petra Vulete, Vlade Bošnjakovića, Zlatice Balić, Mihalje Sabljak, Jakova Peulića, Antona Krizmanića koji su između ostalog istakli da im je konkretne zadatke izdavao optuženi Milan Radojčić. Uvođenje i sprovođenje radne obaveze predstavlja u suštini prinudni rad, što se zaključuje iz nesporno utvrđene činjenice da su tu obavezu iz diskriminatorskih razloga imali meštani hrvatske nacionalnosti, i da je ona vršena uz oružanu pratnju. Optuženi Devetak, Devčić i Radojčić primenjivali su prilikom saslušanja privedenih i zatvorenih civila fizičko i psihičko nasilje i povređivali njihov telesni integritet, nanoseći im time teške duševne i fizičke patnje, a sve to iz diskriminatorskih razloga – nacionalne pripadnosti, a u svrhu iznuđivanja informacija od oštećenih o navodnom posedovanju oružja, ili o pripadnosti članova njihovih porodica oružanim formacijama protivne strane ili o članstvu u političkoj stranci HDZ. Tako je optuženi Devetak naredio nekolicini pripadnika dobrovoljačke grupe privođenje oštećene Snežane Krizmanić, koja je vodila program prilikom proslave pobeđe HDZ-a, a koju je u jednu od prostorija milicije zaključao optuženi Radojčić. Prilikom ispitivanja oštećene, dobrovoljci su je šamarali, pretili silovanjem, čupali za kosu a optuženi Devetak joj je pretio i ispred nje mahao pištoljem. Pored iskaza oštećene, ove činjenice utvrđene su i na osnovu iskaza optuženog Nikolaidisa i svedoka Marije Đaković. Radnja mučenja iste oštećene stavlja se na teret i optuženom Nikolaidisu, koji je u celosti negira. Tužilac smatra da nije bilo ni jednog razloga da se ne poveruje iskazima oštećene i svedoka Marije Đaković, jer su isti jasni, uverljivi i nedvosmisleni. Takođe je nesumnjivo utvrđeno da je optuženi Milan Radojčić naredio zatvaranje oštećenog Ivana Vidića, i izdao naredbu optuženom Stevanoviću da pretuče oštećenog, koji je kasnije ubijen, a na osnovu izjave svedoka Vere Vidić, supruge oštećenog. Iako su njena saznanja posredna, jer joj je suprug Ivan kada je u pratnji jednog vojnika doveden kući da se presvuče pokazao modrice i rekao da je za to kriv Radojčić, nema razloga da se u ovaj iskaz posumnja. Optuženi Milan Devčić naredio je privođenje

svedoka-oštećenog Petra Vulete u stanicu milicije, gde ga je prilikom ispitivanja udario i vređao. Isto ponašanje ispoljio je prilikom ispitivanja Đure Filića i Marka Gračaca kojeg je udario gumenom palicom po glavi i psovao mu majku ustašku. Ove činjenice utvrđene su na osnovu jasnih i ubedljivih iskaza oštećenih. Optuženi Devetak, Radojčić i Devčić, prilikom saslušanja u prostorijama Zemljoradničke zadruge oštećenog Antona Krizmanića, istom su preteli da će ga ubiti, a optuženi Radojčić ga je i udario, dok su optuženi Devčić i Radojčić naizmenično, u više navrata psihički i fizički zlostavljali svedoka-oštećenog Đuru Antolovića. Jednom prilikom ga je optuženi Stevanović, po nalogu Devčića „da mu pomogne“, ubô nožem u butinu, a zatim odveo do njegove kuće sa još nekolicinom dobrovoljaca, ubacio u podrum i pokušao da ubije tako što su u podrum gde se nalazio ubačene dve bombe. Navedeno činjenično stanje tužilac zasniva na iskazu oštećenog, koji je istakao da nije bio u zavadi sa optuženima, da nema nikakvog razloga da ih tereti, te je veoma jasno i ubedljivo ispričao sve što mu se dogodilo, tako da nije bilo razloga da se ne poveruje u istinitost njegovog iskaza.

Tokom postupka nesumnjivo je dokazano da je optuženi Devetak tokom oktobra i novembra meseca 1991. godine, u Lovasu, naređivao pojedinim pripadnicima oružane grupe „Dušan Silni“ da ubiju određena civilna lica. Tako je optuženom Stevanoviću naredio da ubije Marina i Katarinu Balić koji su bili privedeni u improvizovani zatvor u prostorijama MZ, a ubrzo zatim i ubijeni. Ove činjenice utvrđene su na osnovu jasnih, određenih i ubedljivih iskaza svedoka Vikice Filić, Josipa Balića, Zlatice Balić, Bernardice Ozdanovac i Božice Drmić. Takođe je naredio optuženom Nikolaidisu da ubije oštećenu Snežanu Krizmanić, što je utvrđeno iskazom optuženog Nikolaidisa, koji je, ne postupivši po naređenju, od optuženog Devetaka dobio dozvolu da oštećenu odvede u Pančevo. Izdavanje naredbe od strane optuženog Devetaka za ubistvo Zvonimira Martinovića polovinom novembra 1991. godine utvrđeno je na osnovu izjava svedoka Petra Vulete, Josipa Petkovića, Milana Radmilovića, i Mire Antolović Komijat.

Tužilac takođe smatra u celosti dokazanim i deo optužbe kojim se optuženima Devetaku, Radojčiću i Devčiću stavlja na teret sačinjavanje „spiska za likvidaciju“ pojedinih lica zatvorenih u podrumu mesne zajednice, koji su prethodno bili teško pretučeni, što su optuženi Stevanović i Nikolaidis, sa nekoliko pripadnika grupe „Dušan Silni“ i učinili. Leševi tih civila pronađeni su na različitim lokacijama i sahranjeni u masovnu grobnicu na mesnom groblju, što je potvrđeno iskazima svedoka Berislava Filića, Jakova Peulića, Pavla Šimunovića i Antona Krizmanića koji su uz prisustvo oružane pratnje dobrovoljaca i pripadnika lokalne TO sakupljali leševe i sahranjivali ih. Optuženi su dobili informaciju da će se, nakon 18.10.1991. godine i događaja na minskom polju, izvršiti smena vojnih jedinica u Lovasu. U takvoj situaciji, ceneći da će komanda nove jedinice posle događaja na minskom polju kontrolisati zatečeno stanje u Lovasu i da neće imati valjano obrazloženje za zatvorenike kojima su bile nanesene vidljive telesne povrede, optuženi Devetak naređuje pojedinim pripadnicima grupe „Dušan Silni“, a pre svega optuženom Stevanoviću i Nikolaidisu, da se zatvorenici „sklone i prikriju“, što su oni shvatili kao naređenje za njihovo ubistvo. Optuženi Nikolaidis i Stevanović u svojim odbranama potvrđuju da je od njih optuženi Devetak zatražio da se ovi civili likvidiraju, ali obojica navode da su to odbili te da u tome nisu učestvovali. Da su optuženi Stevanović i Nikolaidis postupili po naređenju optuženog Devetaka i pojedina lica odvodili na mesta gde su oni likvidirani proizilazi iz njihovih odbrana i izjave svedoka Ljube Jelića, pa se stoga odbrane optuženih u kojima negiraju svoje učešće smatraju u celosti neosnovanim.

Izvedenim dokazima nesumnjivo je utvrđeno da su optuženi Ljuban Devetak, Miodrag Dimitrijević, Darko Perić, Radovan Vlajković, Radisav Josipović, Jovan Dimitrijević, Saša Stojanović, Dragan Bačić i Zoran Kosijer izvršili prema civilnom stanovništvu radnje nečovečnog postupanja, kao jedan od oblika izvršenja krivičnog dela za koje se terete, a optuženi Radovan Vlajković, Radisav Josipović, Jovan Dimitrijević, Saša Stojanović, Dragan Bačić i Zoran Kosijer i radnje nanošenja velikih duševnih i fizičkih patnji. Govoreći o funkciji i ulozi optuženog Miodraga Dimitrijevića, tužilac je naveo da je Dimitrijević bio aktivno vojno lice u činu potpukovnika i član zonskog štaba TO Valjevo u kom svojstvu je određen i postavljen kao koordinator za borbena dejstva za sela Lovas, Opatovac i Čakovci. Do 14.10.1991. godine bio je stacioniran u Čakovcima a od 14. do 19.10. neprekidno je bio u Lovasu, što je utvrđeno iz iskaza samog Dimitrijevića, ostalih optuženih i mnogobrojnih svedoka, iako u pribavljenim vojnim dokumentima nije pronađen ni jedan dokument u tom smislu. Sâm Dimitrijević je tokom istrage istakao da je postojala naredba Zonskog štaba TO da on bude koordinator za borbena dejstva, što je kasnije, menjajući iskaz ocenio kao lapsus, navodeći da nije imao nikakvih komandnih ovlašćenja. Svedok Ratko Đokić, u to vreme komandant štaba TO Valjevo, naveo je dva primera iz kojih se zaključuje da je optuženi Dimitrijević i te kako mogao da komanduje, a takođe je i veštak vojne struke utvrdio da je, kao najstariji po činu i po rangu, u skladu sa članom 37. Pravila oružanih snaga, preuzeo odgovornost za sve svoje radnje i postupke, propuštanja i izdavanja naređenja, a tako se i ponašao. Dolaskom u Lovas već prvog dana se upoznao sa lokalnim rukovodstvom, kako sam navodi u odbrani, i na zajedničkom sastanku dogovorio javno objavljivanje upozorenja stanovnicima sela uz navođenje velikog broja restriktivnih mera i pretnji merama odmazde, koje upozorenje je navedeno u njegovoj beležnici, čija se kopija nalazi u spisima predmeta. Stoga njegovo ponašanje nedvosmisleno ukazuje na ponašanje vojnog starešine koji zahteva i izdaje naređenja. Zajedno sa optuženim Devetekom, dana 17.10.1991. godine donosi odluku da se pismeno naredi okupljanje svih muškaraca starosti od 18 do 65 godina ispred Zemljoradničke zadruge, sa objavljenim obrazloženjem da je svrha okupljanja dogovor oko radova, a prikrivenim, kako bi se navodno utvrdilo da li neko od okupljenih učestvuje u noćnim oružanim provokacijama. Prethodno potpisanu odluku realizuje optuženi Devetak, dajući je Tomislavu Šelebaju koji je saopštava meštanima. Okupljene meštane pripadnici grupe „Dušan Silni“ i nekoliko pripadnika TO Valjevo prvo pretresaju, a onda uteruju u ograđeno dvorište Zadruga. Pojedine od njih popisuju i blaže fizički maltretiraju. Ove činjenice utvrđene su na osnovu dela iskaza optuženog Dimitrijevića, delova beležnice koju je sam predao sudu, iskaza svedoka Tomislava Šelebaja i iskaza velikog broja oštećenih koji su u kritičnom trenutku bili među sakupljenim i zatvorenim meštanima. Istog dana, nakon navedenog sastanka, optuženi Miodrag Dimitrijević, putem radio veze, naređuje optuženom Darku Periću, komandantu Protivdiverzantskog odreda TO Valjevo, da jedna njegova četa dođe u Lovas. Postupajući po tom naređenju, optuženi Perić sa protivdiverzantskom četom u popodnevnom satima stiže u Lovas, a ove činjenice i okolnosti proizilaze iz jasnog i ubedljivog iskaza optuženog Perića, koji je i prilikom suočenja sa Dimitrijevićem, ostavio utisak iskrenosti i znatno veće ubedljivosti nego optuženi Dimitrijević. Istog dana u popodnevnom satima optuženi Devetak i Dimitrijević održavaju sastanak kojem prisustvuju optuženi Perić i Radojčić, te pripadnici dobrovoljačke grupe Borislav Mihajlović, Ljuba Jelić i Slavko Stupar. Na tom sastanku optuženi Devetak i Dimitrijević donose odluku da narednog dana, 18.10.1991. godine, u izviđanje i pretres terena krene kombinovana oružana grupa sastavljena od pripadnika diverzantske čete TO Valjevo, oružane grupe „Dušan Silni“ i dva meštana kao vodiča, te da se pri izvršenju tog zadatka povedu i koriste protivzakonito zatvoreni civili, kao obezbeđenje od

eventualnih napada hrvatskih snaga i njihovih minskih polja, mada su znali da je neke od lokacija samo nekoliko dana ranije minirala inženjerijska jedinica iz sastava 2. pgmbr. Nakon toga optuženi Dimitrijević naređuje optuženom Periću da pripadnici njegove protivdiverzantske čete izvrše zadatak u sadejstvu sa pripadnicima grupe „Dušan Silni“, a optuženi Devetak to isto naređuje dvojici meštana koje je odredio da budu vodiči, i preko Borislava Mihajlovića i nekolicini pripadnika „Dušana Silnog“. Navedene činjenice potvrdili su u svojim iskazima optuženi Dimitrijević, koji ne spori održavanje sastanka i postignuti dogovor, ali negira da je rukovodio sastankom i bilo šta naredio optuženom Periću. Optuženi Perić navodi da je, na sastanku kojem je prisustvovao optuženi Devetak, dobio zadatak od optuženog Dimitrijevića da odredi vojnike za obezbeđenje dva zatvora – malog (zatvor TO) i velikog (zatvor u Zadruzi) te da sutradan njegova protivdiverzantska četa ide u pretres terena u voćnjaku, a on sa nekoliko pripadnika jedinice, dobrovoljaca i teritorijalaca da izvidi deo Lovasa ka šumi „Badnjara“. Takođe je naveo da ga je Dimitrijević upozorio na minsko polje, te naveo da sa njima idu dobrovoljci i meštani, Srbi kao vodiči, kao i da će radi bezbednosti ljudi voditi četvu od 40 do 50 zatvorenika iz Zadruga. Iskaz optuženog Perića je veoma jasan i ubedljiv, a u objektivnom smislu se potvrđuje i događajima narednog dana. Iskazima svedoka Borislava Mihajlovića i Ljube Jelića takođe se potvrđuje da je na sastanku doneta odluka o pretresu terena i vođenju civila kao „živog štita“, dok svedok Ilija Kresojević kategorički navodi da je optuženi Devetak naredio njemu i Milanu Renduliću da idu kao vodiči u pretres sa vojskom. Obzirom na iskaze optuženog Perića i svedoka, odbrane Dimitrijevića i Devetaka, koji negira da je uopšte prisustvovao sastanku, ukazuju se kao neosnovane. Preduzete radnje optuženih i posledice po oštećene u vidu teških duševnih i telesnih patnji, a kojih su optuženi bili svesni i hteli njihovo nastupanje, predstavljaju objektivna i subjektivna obeležja nečovečnog postupanja kao jednog od oblika izvršenja predmetnog krivičnog dela.

Pored navedenog, nesporno je utvrđeno, na osnovu saglasnih izjava većeg broja svedoka, zatvorenih civila, Ivana Mujića, Stjepana Peulića, Andrije Balića, Pavla Šimunovića, Ljubomira Solakovića, Josipa Bošnjakovića, Mate Madžarevića, Ivana Poljaka i Franje Žadanja, da je optuženi Devetak nakon poslepodnevnog sastanka 17.10.1991. godine došao u Zadrugu i obratio se zatvorenim civilima rekavši da će tu ostati dok ne kažu ko je pucao na vojsku i pri tom iz navedene grupe izdvojio petnaestak civila kao radni vod. Negiranje optuženog Devetaka da je uopšte tom prilikom bio u Zadruzi, obzirom na iskaze svedoka, ukazuje se kao neosnovano. Takođe je utvrđeno, na osnovu iskaza optuženog Stevanovića, da je optuženi Devetak, u noći između 17. i 18.10.1991. godine u kući Bore Kesera, u kojoj je bila smeštena lokalna komanda, organizovao prikazivanje audio-video kasete sa mitinga HDZ-a održanog u Lovasu prethodne godine, kojem su, pored ostalih pripadnika odreda „Dušan Silni“, prisustvovali optuženi Nikolaidis i Stevanović. Devetak im se tom prilikom obratio rečima: „E sad, braćo, vidite ko su vam neprijatelji.“ U jutarnjim satima 18.10.1991. godine optuženi Devetak odlazi u prostor dvorišta Zadruga i prisustvuje surovom premlaćivanju jednog broja zatvorenika izdvojenih u posebnu grupu, prema kriterijumu pripadnosti istih stranci HDZ, dok je za neke i sâm tražio da budu tu dovedeni i pretučeni. Optuženi Devetak ne poriče da su neki civili pretučeni, ali navodi da to nije mogao sprečiti. Međutim, iz iskaza svedoka Antona Krizmanića utvrđuje se da je Devetak izdvojio grupu zatvorenih lica koja je potom pretučena, dok svedok Tomislav Šelebaj navodi da su u Zadruzi izdvojeni pojedinci koje su videli na kaseti i da su zbog toga tučeni, a da su isti izdvojeni po prozivci Devetaka, te da je tom prilikom naredio da se dovedu Pero i Ante Luketić, koji su po dovođenju takođe pretučeni. U prebijanju oštećenih civila učestvovali su i

optuženi Stevanović i Nikolaidis. Svedoci Željko Somborac, Milan Conjar i Slobodan Grubač identično iskazuju da je u grupi koja ih je tukla bio i optuženi Nikolaidis, što je potvrđeno i iskazom svedoka Dragana Milićevića, jednog od dobrovoljaca, kojem je Nikolaidis rekao da je polomio kundak na pušci kojom je udario Hrvate. Gotovo svi optuženi svedoci pripadnici dobrovoljačke oružane grupe i svedoci-oštećeni za optuženog Stevanovića ističu njegovo surovo i brutalno ponašanje u noći između 17. i 18. a naročito ujutru, 18.10.1991. godine. Tako optuženi Devetak navodi da se Stevanović „isticao po nožu“, a svedoci Drago Sabljak, Anton Krizmanić, Milan Conjar, Stanislav Franjković, Stjepan Peulić i Slobodan Grubač, da se optuženi Stevanović u kritičnom periodu kretao između zatvorenih civila i ubadao ih nožem u razne delove tela. Optuženi Devetak ne negira da je bio prisutan prilikom prikazivanja kasete sa proslave HDZ-a, ali negira da se obratio dobrovoljcima na način kako to tvrdi optuženi Stevanović. Takođe osporava da je izvršio izdvajanje civila 18.10.1991. na one koji će biti pretučeni, već da je samo izdvojio ljude koji su bili neophodni za obavljanje poslova u Zadruzi, te da je nameravao da izdvoji i više, ali mu to nisu dozvolili pripadnici vojske, dok svoje učešće u prebijanju civila negiraju optuženi Stevanović i Nikolaidis. Obzirom na saglasne izjave mnogobrojnih svedoka, njihove odbrane se smatraju u potpunosti neosnovanim. Utvrđene radnje i postupci optuženog Devetaka predstavljaju podstrekavanje na izvršenje jednog od oblika predmetnog krivičnog dela – povrede telesnog integriteta i nečovečno postupanje, a radnje optuženih Nikolaidisa i Stevanovića, kako u objektivnom, tako i u subjektivnom smislu, predstavljaju i povrede telesnog integriteta i nečovečnog postupanja prema oštećenim civilima, kao oblicima izvršenja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142 stav 1 KZJ.